

KÖNYVISMERTETÉS

D. MERTENS, *Der alte Heratempel in Paestum und die archaische Baukunst in Unteritalien*. Deutsches Archäologisches Institut Rom, Sonderschriften Bd. 9. Mainz am Rhein: von Zabern, 1993. XVIII + 193 oldal, 82 szöveggözti ábra, 4 kihajtható illusztráció, 92 tábla, 17 melléklet.

Az északról érkező utazó Paestumban, azaz a görög Poseidóniában találkozik először Magna Graeciával. Ezt az élményt nem csak a hegyek és a tenger között kitáruló táj szépsége, hanem a három templom látványa is felejthetlenné teszi. A várost a sybarisi akhájok alapították a Kr. e. 7. század végén, majd alig két évszázados virágzás után a hegyekből érkező lukánusok kezére került, hogy azután a késő ókortól malária-járványok miatt elnéptelenedjék. A három templom nem akropolison, hanem a város közepén két szentkerületben állt. A déli temenost Hérának szentelték, ehhez tartozott az ún. Bazilika, valójában az archaikus Héra-templom, valamint a „Poseidón-templom”, azaz a klasszikus kori Héra-templom (egyes vélemények szerint Zeusknak szentelték). Az északi szentély „tulajdonosa”, amelyben az ún. Ceres-templom maradt fenn, valójában Athéna volt. A három kelet-nyugat tájolású peripteros templom-funkcióját a homlokzatuk előtt lévő oltárok megkérdőjelezhetlenné teszik. A II. világháború utáni ásatások kis templomépületek (*naiskoi*), kincsházák és fogadalmi ajándékok tömegét hozták napvilágra a három templom körül, jelentősen gazdagítva ezáltal Héra és Athéna dél-itáliai kultuszára vonatkozó ismereteinket. (Vö. E. GRECO-D. THEODORESCU, *Poseidonia-Paestum I–III*, 1980–87.) Ezentúl, olasz ásatók feltártak egy másik Héraiont is a városon kívül, a Silaris (Sele) folyó torkolatánál (U. ZANOTTI BIANCO, *Heraion al Foce del Sele*, 1951–54), ezzel is alátámasztva a görög Poseidónia megkülönböztetett jelentőségét az ókori művészet történetében.

A látványos felfedezések nem terelték el a figyelmet a három híres peripterosról, s már az 1950-es évek végén az Athéna-templomnak szentelt monográfiával (F. KRAUSS, *Die Tempel von Paestum I*, 1959) megindult az a program, melynek célja az épületek modern, tudományos feldolgoása volt.

A „Bazilikának” szentelt kötet szerzője, D. Mertens, a görög építészet kiváló szakértője, a

segestai templomból kiindulva a nyugati görög-ség klasszikus kori dór templomépítészetét vizsgálta (*Der Tempel von Segesta und die dorische Tempelbaukunst des griechischen Westens in klassischer Zeit*, 1984). Most a „rég” Héra-templom apropójából ugyanezt teszi a Magna Graecia-i archaikus emlékekkel. A „Poseidón-templomot” gyakran említik a dór építésrend paradigmatis alkotásként. Nem kevésbé jelentős azonban az előbbihez képest szinte apokrifnak titulálható „Bazilika” sem.

Az archaikus Héra-templom szokatlan számú, azaz 9×18 oszlopot magába foglaló peristasisa lényegében ép, háromlépcsős alapépítményen áll. Megmaradt továbbá körben az architráv, valamint – helyenként – a dór fríz hátsó falazása. A naos falait az alapozásig lebontották, s mindössze a pronaos 3 oszlopát és ante-pilléreit, valamint a cellát kettéosztó 7 oszlopból hármat kímélt meg. Ez a rövid állapotleírás egyúttal az épület különleges alaprajzáról is árulkodik: a rövid oldalak páratlan (9) oszlopszámának páratlan, azaz 3 oszlop felel meg a pronaosban, ahonnan 2 bejárat vezetett a középső oszlopsorral tagolt naosba. A több mint 11 m széles belső tér lefedéséhez belső tartó elemekre természetesen szükség volt, ugyanakkor azonban az itt alkalmazott megoldás elsősorban a görög anyaország legkorábbi templomépületeit (Thermos, Prinias, Samos) jellemzi: a háromhajós beosztást annak a problémának a megoldása szülte, amely az axiálisan elhelyezett kultuszszobrot elfedő középső oszlopsorból adódott. Ugyanakkor a dél-itáliai görög telepések ezt a koraarchaikus építészeti motívumot a Kr. e. 6. században másutt is, pl. Metapontionban, megőrizték. A „Bazilika” másik jellegzetessége az oszlopok „egyénítése” azáltal, hogy a törzs és az echinus találkozási zónáját szinte virágkehelynek felfogva változatos, plasztikus (eredetileg festéssel hangsúlyozott) növénykoszorú (lótusz, palmetta, levél, virágszirom, stb.) díszíti, amely a kannelurázattól független és az oszlop erős sudarosodása (entasis)

révén megkülönböztetett hangsúlyt kapott. Ezt a díszítésmódot a szakirodalom hagyományosan ión sajátosságként kezeli.

Mertens feldolgozása minderről részletesen tudósít, s tegyük hozzá, egészen kiváló dokumentációval alátámasztva a vizsgálatot. De, magától értetődően, a monográfia ennél lényegesen többet nyújt. Meggyőző az egyszerű és racionális tervezési elv megfejtése: a templomalaprajz az 1:2 arány érvényesülését tükrözi. Fontos megfigyelések vonatkoznak a felépítmény méretszisztémájára, amelyből erős „individualizmus” olvasható ki, vagyis még a homlokzatot sem jellemzi egységes arányrendszer. Kiemelést érdemel az a megfigyelés, miszerint a naos alaprajza két termódosulást mutat. Az eredeti terv pro-naost és opisthodomost irányzott elő, az utóbbiban centrális belső oszloppal, amely azután a következő változathoz kimaradt. Végül az opisthodomost, nyugati végét fallal lezárva, két bejáratú adytonná alakították át. Mertens szerint a közvetlenül a Kr. e. 6. század közepe után megkezdett építkezés 520–510 között fejeződhetett be. Ugyanakkor nincs bizonyíték arra, hogy az oszlopsor által megfeleztet cella kettős kultuszt fogadott volna be; a Héra-kultuszszobor helye feltehetően az adytonban volt.

A munka legjelentősebb eredményei közé tartozik a gerendázat, illetve a tetőszerkezet rekonstrukciója, tekintettel az architektónikus terrakották sokrétű alkalmazására, ami a részleteket tekintve nem könnyen definiálható. A dór fríz felett valószínűleg terrakotta-lapokkal borított párkányzatok emelték meg a tetőzetet, amely a függőleges tagolású kőépítményt attól hangsúlyosan elválasztott fedélként zárja le.

Megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a monográfia összehasonlító fejezetei, amelyek a „Bazilikát” a Magna Graecia-i, illetve a görög

anyaországi archaikus építészet fejlődéstörténetében helyezik el. Az eredményeket röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy a templomépület olyan fejlődés csúcs-, egyúttal végpontját szemlélteti, amely az anyaország Kr. e. 7. századi monumentális templomépítészetében gyökerezik. Amíg azonban ott a század végével alapvető változás következett be, a nyugati gyarmatosítás szereplői, legalábbis Dél-Itáliában, a 6. században a „jó régi” hagyomány védelmezőinek bizonyultak. Ugyanakkor a cella központi oszlopsora, mint főmotívum, szinte kizárólag az acháj kolóniákat jellemzi, míg Szicília (lásd pl. a syracusai Apolloniont) architektúrája Görögországhoz hasonló tendenciákat mutat. Paestum esetében is hangsúlyozni kell az Északnyugat-Görögországhoz (Korfu) és ezen keresztül a Peleponnésos középső térségéhez fűződő szoros kapcsolatokat. Ezek sajátossága azonban abban nyilvánul meg, hogy az anyaország említett területeinek éppen csak körvonalazódó fejlődése a dél-itáliai gyarmatvárosokban hozta meg igazi gyümölcsseit. Ennek magyarázata a messéniai háborúk következtében elvándorló acháj népességben keresendő, amely az új hazában, amint Sybaris, Metapontion vagy Poseidónia példája mutatja, a Kr. e. 6. század közepére elképesztően gazdag városállamokat alkotott. Ugyanakkor a „Bazilika” cella alaprajzának módosulásai, s végeredményben az opisthodomos adytonná váló átépítése azt tükrözi, hogy a templombelső „modernizálása” nyugaton a szicíliai modell átvételével valósulhatott meg.

Aligha tévedünk, ha Mertens úttörő érdeméért könyveljük el a dél-itáliai archaikus acháj-dór építészeti stílus azonosítását és kritériumainak kidolgozását. Ennek jelentősége szinte a klasszikus kor attikai ión építészetéhez mérhető.

SZABÓ MIKLÓS